

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-241-1-15>

Слободянюк О. М.

кандидат педагогічних наук,
очільниця сектору розвитку персоналу та практик
академічної доброчесності
Вінницький національний технічний університет
м. Вінниця

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Удосконалення системи забезпечення академічної доброчесності в закладах вищої освіти України потребує узагальнення її особливостей та теоретико-емпіричного доведення тенденцій розвитку. Метою дослідження є: узагальнити стан дослідження та визначити особливості впровадження академічної доброчесності в вищій освіті України; проаналізувати специфіку феномена академічної доброчесності, враховуючи яку, відзначити тенденції розвитку процесу забезпечення академічної доброчесності в вищій освіті України.

Аналіз нормативних документів, досліджень вітчизняних науковців, результатів міжнародних проектів та сайтів провідних університетів України, на яких задекларована політика забезпечення академічної доброчесності, вивчення їх позитивних практик дозволили визначити особливості впровадження політики академічної доброчесності у вищій освіті України, а саме: законодавчо-нормативну регуляцію даного питання на національному рівні; переважання на інституційному рівні формального підходу до розроблення та реалізації політики академічної доброчесності; ускладненість доступу та розпорошеність інформації про політику закладу вищої освіти щодо академічної доброчесності; недостатнє розуміння необхідності чітких процедур, що забезпечують розгляд і доведення/спростування фактів порушень академічної доброчесності та встановлення міри відповідальності; в Стратегіях розвитку не відзначено забезпечення академічної доброчесності як пріоритетного завдання, яке сприяє підвищенню внутрішньої якості освіти в університеті. Характеристика багаторівневого та

багатовимірного феномену академічної доброчесності, яка є фактором підвищення якості освітнього процесу та реалізації концепту формування цілісної особистості, дозволили накреслити тенденції її подальшого розвитку, серед яких: удосконалення нормативно-законодавчої бази, що регулює питання академічної доброчесності; посилення уваги у закладах вищої освіти до проблем академічної доброчесності, зокрема завдяки акредитації освітніх програм Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти; посилення уваги до розвитку компетентностей академічної доброчесності у викладачів та студентів; залучення до розроблення політики академічної доброчесності усіх учасників освітнього процесу; удосконалення процесу забезпечення академічної доброчесності через співпрацю вітчизняних закладів вищої освіти з провідними університетами світу, участі в міжнародних проєктах.

Вступ

Одним із пріоритетних кроків реформування української вищої освіти (далі – ВО) є підвищення її якості. Вимога до впровадження принципів та цінностей академічної доброчесності, як дієвого інструменту підвищення якості освіти і посилення соціальної функції університетів, наголошено в стратегічних документах світового і європейського рівнів (The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region, Pan-European Platform on Ethics, Transparency and Integrity in Education (ETINED), Guidelines for an Institutional Code of Ethics in Higher Education). Ethical behavior of all actors in education) та в нормативних національних документах (Законах України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність, «Про освіту»).

Водночас в ґрунтовному аналітичному дослідженні Організації економічного співробітництва та розвитку щодо доброчесності в системі освіти

Україні [1] наведено дані соціологічного дослідження 2015 р. щодо академічної культури українського студентства. Згідно з цим дослідженням 76% студентів залучені до нечесних колективних практик при складанні іспитів, 47% студентів послуговуються шпаргалками, кожен другий студент під час іспиту користується інформацією з інтернету, 60% студентів роздруковує готові роботи з інтернету, 32% студентів купує готові письмові роботи. Більше 90% студентів вчиняє академічний плагіат у тій чи іншій формі [2]. В умовах глобалізаційних процесів сучасного суспільства,

формування єдиного європейського освітнього та наукового простору (European Higher Education Area, далі – EHEA), до якого залучена і українська система ВО, проблема академічної доброчесності, як ціннісної складової освіти, набуває дедалі більшого значення. Пошук ефективних механізмів забезпечення етичних академічних стандартів триває. Таким чином, аналіз і характеристика особливостей та визначення тенденцій розвитку механізмів забезпечення академічної доброчесності є актуальними.

1. Методологія і термінологія дослідження особливостей впровадження та тенденцій розвитку академічної доброчесності

Складність (багатовимірність, багаторівневність) феномену академічної доброчесності потребує визначення концептуальних засад дослідження, тобто обґрунтування на теоретичному рівні.

Теоретичний концепт визначає систему психолого-педагогічних ідей, підходів, принципів, що виявляють особливості і накреслюють тенденції розвитку механізмів забезпечення академічної доброчесності та ґрунтується на положеннях:

Перше. Академічна доброчесність – багатовимірне поняття. Специфіка її впровадження зумовлена розумінням сутності академічної доброчесності, а саме як «сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [3]. Як соціальний феномен, який підлягає нормативному регулюванню, впровадження академічних етичних стандартів потребує застосування державо-правового підходу, що забезпечить повагу до норм, правил, приписів законів (а саме Законів України: «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про авторське право і суміжні права» (2015), «Про наукову та науково-технічну діяльність» (2016 р.)), високу ступінь правничої свідомості та неухильне застосування норм на інституційному рівні. Як соціально-культурний (що враховує сформовану в радянські часи «культуру обману» та ситуацію суспільної підтримки подвійних стандартів (А. Бандура [4; 5]) та морально-етичний феномен, який носить світоглядний (В. Рябченко [6, с. 150–180]) характер та відповідає за етичні стандарти відносин, заходи, що сприяють впровадженню цінностей та принципів академічної доброчесності, носитимуть

послідовний, системний, тривалий час та потребуватимуть широкого спектру залучення (як усіх учасників освітнього процесу, так і стейкхолдерів). Академічна доброчесність є складовою академічної корпоративної культури університету. Впровадження, збереження та розвиток системи забезпечення академічних етичних стандартів в освітньо-науковому просторі передбачає зміну в свідомості усіх учасників освітнього процесу (університет – багато компонента організація, представлена спільнотами з різною субкультурою: викладацькою, студентською, адміністративною) та лідерської відповідальної позиції з сторони адміністрації, очільників структурних підрозділів, студентського самоврядування. Схожу позицію щодо варіативності системи цінностей в межах одного освітнього середовища висловлює Н. Бойченко. Науковець стверджує, що якщо звернутися «до академічних цінностей в структурі ціннісних орієнтацій окремих університетських спільнот – вони набувають варіативності. Тобто, якась частина академічних цінностей по-різному витлумачується професурою та студентством, адміністрацією та іншими університетськими спільнотами. Причому ця варіативність має характер, який виглядає девіантним лише за умови прийняття якоїсь версії академічних цінностей за абсолютну норму. Крім академічних цінностей варто розглядати за моделлю контрафактичності також і інші цінності університетської освіти. Причому самі академічні цінності слід позбавити значної частини їхньої ідеалізації – це цінності, які набувають в реальній освіті саме регулятивний, а не абсолютний характер» [7, с. 287–288].

Отже, як багаторівневе поняття (Сопова [8]), академічна доброчесність потребує послідовності в забезпеченні, проте паралельних/одночасних заходів впливу на всіх інституційних рівнях (адміністрація/управління ЗВО, структурні підрозділи ЗВО, науково-педагогічні працівники та персонал, здобувачі вищої освіти).

Друге. Поняття академічної доброчесності включає усвідомлення учасниками освітнього процесу необхідності орієнтуватись на фундаментальні цінності, осмислення змістової характеристики даного поняття, здатність до прийняття, збереження та поширення академічних етичних норм. Проте, не менш важливим є опанування навичок академічного письма, інформаційно-цифрової грамотності. Даний компонент (інформаційно-цифрова грамотність) досліджуваного поняття потребує освітнього підходу та формування у студентів готовності до ретельного виконання навчальних завдань та основ академічного письма (зокрема, метапізнавальні навички

(«думати про власне мислення»), металінгвістичні вміння і навички, а саме вміння аналізувати текст, читати написане критично, формулювати індивідуальну, аргументовану авторську позицію тощо).

Отже, визначені положення щодо специфіки феномена академічної доброчесності, з позицій світоглядно-компетентнісного підходу та впливу соціального середовища, уможливили відзначення особливостей та накреслення тенденцій розвитку забезпеченню академічної доброчесності у вищій освіті України.

Наукове дослідження має спиратись на чіткий категоріально-поняттєвий апарат. Для аналізу визначень «особливість» та «тенденція» використаємо такі джерела, як Словник української мови, Словник іншомовних слів, Тлумачний словник української мови, Філософський енциклопедичний словник та ін.

Згідно з Словником української мови, «особливість – 1) «характерна риса, ознака, властивість кого-, чого-небудь»; 2) «своєрідність, специфіка чого-небудь» [9, с. 779]. В Словнику синонімів української мови особливість трактується, як «(те, що характеризується чимсь особливим) ознака, властивість, риса, прикмета, якість, (про вияв чогось) знак, показник, свідчення чого-небудь» [10]. Отже, щоб визначити особливості впровадження системи забезпечення академічної доброчесності у ЗВО України, необхідно відзначити специфічні риси даного процесу, які характерні вітчизняній вищій освіті.

Проаналізуємо зміст поняття «тенденція». Словник української мови характеризує тенденцію як 1) «напрямок розвитку чого-небудь»; 2) «прагнення, намір, властиві кому-, чому-небудь»; 3) «провідну думку, ідею художнього, наукового й т. ін. твору; ідейне спрямування»; 4) «упереджену думку, ідею, тезу, що не впливає логічно з самого розвитку подій, з художніх образів, а нав'язується читачеві» [11]. Аналогічне трактування даного поняття містить Словник іншомовних слів [12]. В джерелі [13] тенденцію (від лат. *tendo* – направляю, прагну) визначено як «порівняно стійкий напрямок розвитку певного явища». Як «напрямок, в якому відбувається розвиток будь-якого явища, намір (див. також інтенція), прагнення, мету» схарактеризовано поняття тенденції в Філософському енциклопедичному словнику [14]. Таким чином, під тенденцією ми розуміємо прагнення, іманентну спроможність такого феномену як академічна доброчесність до прогресивного розвитку.

2. Академічна доброчесність: законодавчо-нормативне забезпечення

Питанням впровадження принципів та цінностей академічної доброчесності в освітній процес є досліджуваною проблемою на глобальному рівні. В оприлюдненій глобальній консультативній заяві An Advisory Statement on Combatting Corruption: What Needs to Be Done? [15] оприлюднено заклик до агентств із забезпечення якості та акредитації ЗВО у всьому світі взяти на себе відповідальність за забезпечення процесів (на інституційному рівні) контролю за дотримання норм і правил академічної доброчесності.

Проявом усвідомлення важливості етичного виміру в процесі глибокої трансформації вищої освіти стало прийняття Бухарестської Декларації з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні [16]. В розділі «Цінності та принципи» документу були чітко визначені роль академічної етики, культури та спільноти (*academic ethos, culture and community*), академічної доброчесності в процесах викладання та навчання (*academic integrity in the teaching and learning processes*), демократичного та етичного керівництва та управління (*democratic and ethical governance and management*), досліджень, що базуються на академічній доброчесності та соціальній відповідальності (*research based on academic integrity and social responsiveness*) [16]. Міжнародний центр академічної доброчесності при Ратлендському інституті етики, Університету Клемсон в Південній Кароліні (*Rutland Institute for Ethics at Clemson University, South Carolina, USA*) розробив документ «Фундаментальні цінності академічної доброчесності» (*Fundamental Values of Academic Integrity*), згідно з яким академічна доброчесність – це відданість академічної спільноти шести фундаментальним цінностям: чесності, довірі, справедливості, повазі, відповідальності й мужності.

Ми проаналізували українську законодавчо-нормативну базу щодо імплементації принципів та цінностей академічної доброчесності, що дозволило зробити узагальнення. В Україні за останні роки зроблено значні кроки щодо створення правового фундаменту для впровадження системи забезпечення академічної доброчесності у вітчизняну освіту. Нормативно-законодавче закріплення політики та реалізація механізмів (на національному, інституційному рівнях) забезпечення академічної доброчесності актуальні, оскільки дотримання академічних етичних стандартів у дослідженнях, навчанні та викладанні є невід’ємною умовою членства України в

світовому освітньому та дослідницько-інноваційному співтоваристві.

З метою створення освітнього середовища доброчесності та етики академічних взаємовідносин ухвалено Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про авторське право і суміжні права» (2015), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013), розпочало роботу Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО).

Так, у Законі України «Про освіту» (ст. 42) [3] дано визначення поняття «академічна доброчесність», виокремлено умови дотримання академічної доброчесності усіма учасниками освітнього процесу; класифіковано види порушень академічної доброчесності (академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво); визначено академічну відповідальність усіх учасників освітнього процесу за її порушення.

В Законі України «Про вищу освіту» (стаття 32 «Принципи діяльності, основні права та обов'язки закладу вищої освіти») [17] передбачений обов'язок ЗВО вживати заходи для запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах усіх учасників освітнього процесу та притягнення порушників до дисциплінарної відповідальності.

Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено дотримання засад доброчесної конкуренції, поваги і дотримання авторських та суміжних прав, а також принципів наукової етики як основних принципів та засад діяльності Національного фонду досліджень України (стаття 50) [18].

З метою утвердження в науковому співтоваристві етичних принципів та свідомого їх дотримання науковцями та викладачами у своїй роботі, було прийнято Етичний кодекс ученого України (2009 р.) [19].

Науково-методична комісія з організаційно-методичного забезпечення ВО МОН розробила Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності (2016 р.), в яких визначені етичні принципи у ВО та їх забезпечення в науково-освітній діяльності, введено поняття «компетентності із академічної доброчесності», яких повинен набути здобувач ВО [20].

Визначальне значення в просуванні фундаментальних цінностей та принципів академічної доброчесності належить діяльності НАЗЯВО. В Рекомендаціях для закладів вищої освіти щодо розробки

та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності (2019 р.), розроблених представниками незалежного постійно діючого колегіального органу визначено, що університетська система забезпечення академічної доброчесності «є однією з ключових складових внутрішньої системи забезпечення якості у закладах вищої освіти».

Річні звіти НАЗЯВО (2019 р., 2020 р.) [21] містять інформацію щодо удосконалення нової системи акредитації з елементами експертизи університетських систем забезпечення академічної доброчесності.

Варто відзначити, що на противагу з країнами ЄС, де, на думку Є. Ніколаєва [22], університети мають достатню суспільну довіру до результатів навчальної та наукової діяльності, особливістю української державної освітньої політики в питанні академічної доброчесності (серед країн ЄС тільки Швеція регулює академічний плагіат в правовий спосіб) є її нормативно-законодавче регулювання.

Дослідження вітчизняних науковців засвідчують, що, незважаючи на законодавче закріплення поняття академічної доброчесності, відповідальності учасників освітнього процесу за її порушення, на сьогодні в Україні спостерігається криза здійснення освітнього процесу на ціннісних засадах. Причини кризових явищ у ВО визначено та охарактеризовано у Розширеному глосарії термінів та понять ст. 42 Закону України «Про освіту» [23].

Досліджені документи є основою для розуміння політики забезпечення академічної доброчесності на національному рівні. Акцентована увага державної політики в галузі освіти до питання академічної доброчесності засвідчує: на національному рівні існує усвідомлення, що процес модернізації вітчизняної ВО потребує уваги на необхідності формування академічної доброчесності в університетському середовищі. Проте, на думку представників української академічної спільноти (В. Бойченко, А. Мельниченко, Я. Тицька, Г. Ульянова, Р. Шишка та ін.) нормативно-законодавча база забезпечення академічної доброчесності недосконала: уточнення потребує визначення поняття академічної доброчесності (а саме: поняття етичного принципу, результату наукових/творчих досягнень), самоплагіату; потребує розширення перелік видів порушень академічної доброчесності, встановлення співвідношення між порушенням та академічною відповідальністю. Враховуючи вагомість питання академічної доброчесності для євроінтеграційних процесів української ВО та підвищенні її якості, довіри до

дипломів та, враховуючи соціальну відповідальність інституту ВО, засвідчимо тенденцію до удосконалення законодавчо-нормативної бази. Розпочато публічне обговорення Проекту Закону України «Про академічну доброчесність» (2020 р.) [24], нормативні засади якого відповідають «загальноприйнятим світовою спільнотою стандартам та принципам», внесено зміни в уже прийняті закони, як-то: проєкт Закону України (від 30.04.2021 р. N 5461) «Про внесення змін до Закону України “Про освіту” щодо встановлення відповідальності за передачу академічних творів із порушенням принципів академічної доброчесності» [25]

3. Аналіз наукових праць з проблем дослідження політики і механізмів забезпечення академічної доброчесності в ЗВО України

Необхідність пошуку ефективних моделей розв'язання питання академічної доброчесності (А. Артюхов, Т. Добко, К. Гнезділова, Л. Півнева, В. Ромакін, Д. Сопова та ін.) актуалізовано через зв'язок даної проблеми з дискусією про відповідальність освіти за формування ціннісних орієнтацій студентів як громадян. Порушення академічної доброчесності, їх ігнорування знижує довіру суспільства до ВО як соціального інституту.

Проаналізувавши стан дослідження політики і механізмів забезпечення академічної доброчесності у ВО України, з'ясовано, що вітчизняні дослідники зосереджують свою увагу на таких аспектах дослідження даної проблеми як:

- загальнотеоретичні аспекти визначення поняття академічної доброчесності (К. Гнезділова, В. Ромакін, В. Шерстюк, Ю. Лола, С. Чуканова, О. Чумак, І. Серебрянська та ін.);
- загальнотеоретичні аспекти формування академічної доброчесності у вищій освіті (на наднаціональному, національному, інституційному, індивідуальному рівнях) (А. Артюхов, Л. Дітковська, І. Дегтярьова, Ю. Калиновський, Ю. Лола, О. Семенов, Д. Сопова, Т. Тимочко, Н. Шліхта, Т. Bretag, T. Gallant, I. Glendinning та ін.);
- практико-методичні аспекти процесу формування академічної доброчесності як сталої основи розвитку університету, розвиток академічної доброчесності як чинника формування академічної, правової культури та цифрової грамотності/культури студентів (А. Артюхов, Б. Буяк, К. Гнезділова, Т. Добко, М. Головянко С. Курбатов, А. Мельниченко, С. Недогібченко, Т. Фініков, І. Тодорова, Я. Тицька та ін.);

- науково-теоретичні проблеми причин та наслідків порушень академічної доброчесності (зокрема плагіату), попередження та правових аспектів боротьби із плагіатом та ін. (Т. Андрущенко, К. Гнезділова, О. Гужва, М. Григор'єва, О. Михайленко-Блейон, І. Тодорова, В. Ромакін, Т. Ярошенко, Т. Лічман, В. Хмарський, О. Ковальчук, Л. Потапюк, О. Крикова, Г. Ульянова, С. Певко, Р. Шишка);
- порівняльний аналіз зарубіжних та вітчизняних підходів до розуміння змісту поняття та використання успішних практик імплементації академічної доброчесності в університетах освітніх держав-лідерів (Т. Добко, Т. Лічман, А. Мельниченко, Л. Півнева, В. Турчиновський, В. Хмарський та ін.).

В контексті означеної проблеми окремого осмислення потребує праця «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету» [26]. Авторський колектив (Т. Фініков, А. Артюхова, В. Банись, Т. Добко, В. Турчиновський та ін.), спираючись на досвід США, обґрунтовують потребу закріплення (в юридичному, економічному та соціальному контексті) принципів академічної доброчесності на національному та інституційному рівнях та обґрунтовують вплив доброчесного середовища на розвиток сучасних українських університетів. Окреслюючи значення академічної культури для кожного ЗВО, в праці акцентовано, що вона «...повинна активно і постійно підтримуватися – через заяви про місії, інституціональні хартії та кодекси академічної поведінки – ті цінності, норми, практики, переконання та висновки, які створюють в інституціональній спільноті етос, який ґрунтується на принципах поваги гідності людини, її фізичної і психічної цілісності, навчання впродовж життя, поліпшення» [26, с. 13–14]. На переконання Т. Добка та В. Турчиновського, «академічна культура не може бути перенесена чи запозичена. Як правило, вона вистраждана ціною спроб і помилок, ціною постійної комунікації та саморефлексії університетської спільноти над собою і своїм проектом. Вона не є раз і назавжди сформованою і сталою, а потребує постійного оновлення і підживлення» [26, с. 49–50].

Вивченню досвіду європейських та північно-американських університетів щодо забезпечення академічної доброчесності та боротьби з порушенням етичних стандартів, порівняльному аналізу результатів міжкультурних досліджень ставлення студентів до порушень академічних етичних стандартів присвячені праці В. Ромакіна, О. Ковальчук, Л. Потапюк, Т. Лічман, В. Хмарського та інші. Узагальнюючи вивчений вітчизняними науковцями

зарубіжний досвід О. Ковальчук, Л. Потапюк підкреслили, що «світові університети розглядають нечесність як загрозу своєї безпеки і вважають, що згубні звички є причиною розладу в академічній сфері. Такі дії можуть призвести до відрахування студента, звільнення викладача зі складу університетської спільноти, а виш втратить свій імідж. Тому кожен виш прагне якомога ефективніше застосовувати і зміцнювати принципи гарантування академічної порядності» [27, с. 25]. Н. Гапон, А. Худзіцка-Чупала, А. Лупіна-Вегенер, використавши крос-культурний аналіз порівняли ставлення до академічної нечесності студентів з колишніх постсоціалістичних країн Східної Європи (України, Польщі) та Швейцарії, як країни сталої демократії. Команда науковців зосередила увагу на соціокультурному контексті питання, а саме: кореляції між суспільним запитом до підвищення якості вищої освіти та девальвацією системи цінностей (на особистісному та інституційному рівнях), очікуваннях від учасників освітнього процесу добросесних практик та обманом, корупцією, шахраюванням, що, в переважній більшості, толерується українським суспільством, на узгодженні між індивідуальним запитом орієнтуватись в навчальній діяльності на фундаментальні цінності і принципи та соціальних очікуваннях нормативної поведінки. Результати крос-культурного аналізу засвідчили відсутність суттєвих відмінностей між українськими і польськими студентами стосовно ставлення до списування. Водночас, швейцарські студенти висловили значно більше негативне ставлення до цього явища. Авторами зроблено висновки, що існуючі відмінності між ставленням до порушень студентів з колишніх постсоціалістичних країн та студентами із Швейцарії, пов'язані з незавершеними суспільно-політичними процесами розбудови демократії та соціально-економічними трансформаціями [28]. На думку, Н. Гапон «труднощі становлення демократичних вартостей в Україні є очевидними – повільне впровадження необхідних реформ, слабка правова система, скандали з підробленими дипломами державних службовців і чиновників» [29, с. 59]. Науковець узагальнює: соціокультурний контекст є чинником, через який українські студенти толерують обман, шахрайство, плагіат.

Впровадженню політики забезпечення академічної добросесності (прямо або опосередковано) сприяє проведення загальнонаціональних досліджень та реалізація міжнародних проєктів, як-то: Проєкт сприяння академічній добросесності в Україні (Strengthening

Academic Integrity in Ukraine Project, далі – SAIUP) [30], міжнародний проект «Інноваційний університет і лідерство» [31], «Програма розвитку лідерського потенціалу університетів України» (2016–2019) [32] та ін.

Проаналізуємо, як дані фактори впливають на формування академічної доброчесності в ЗВО України.

Одним із перших загальнонаціональних опитувань, що стосувалось питань оцінки студентами якості освіти та корупції в ЗВО «Вища освіта в Україні: громадська думка студентів», проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (2011, 2015) [33]. Результати опитування засвідчили низьку вмотивованість здобувачів вищої освіти до навчання та високу толерантність до шахрайства, обману в освітньому середовищі. Так, на питання «Чому студенти вдаються до списування або купівлі різних робіт, які повинні робити самостійно?» 45% респондентів відповіли: «тому, що купити чи списати потрібну роботу дуже просто і доступно», а 31,4% – «тому, що студенти не бачать зв'язку між цими завданнями та їхньою майбутньою професією».

В 2016 році Східноукраїнським Фондом соціальних досліджень проведено опитування «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку». Метою наукової розвідки – вивчити фактичний стан та фактори, що визначають академічну культуру навчально-пізнавальній діяльності студентів, розробки можливих шляхів підвищення її рівня в українських ЗВО. Як показали результати дослідження, найпоширенішими практиками порушення норм академічної доброчесності є списування, різні форми плагіату та корупція. Попри наявність санкцій, списування та плагіат фактично легітимуються на практично-повсякденному рівні більшістю суб'єктів освітнього процесу і розглядаються як один з елементів навчання та як регулярні традиційні студентські практики, що мають значну історію свого відтворення в кількох поколіннях студентства. Попри наявність різних видів корупційних практик у вітчизняній вищій освіті і те, що вони ініціюються здебільшого саме студентами, корупція оцінюється негативно всіма суб'єктами академічного простору [34].

З введенням поняття академічної доброчесності в законодавчу сферу (Закон України «Про вищу освіту», 2014), актуалізувалась потреба оцінити наявні практики сприяння академічній доброчесності, які втілюються в українських ЗВО. В 2016 р. Інститут

освітньої аналітики за дорученням МОН України провів дослідження для окреслення наявної ситуації [35]. Кодексів честі студента та етичних кодексів викладача, запроваджених в українських ЗВО. Було проаналізовано 27 Кодексів честі. Науковці, завдяки використанню контент-аналізу, оцінили зміст Кодексів честі або їхніх аналогів та провели ранжування ЗВО за якістю створення документів, що регламентують інституційні практики запровадження академічної доброчесності.

У 2019 році науковцями Інституту вищої освіти НАПН України проведено опитування, метою якого було визначити пріоритети і потреби для забезпечення інституційного розвитку університетів та їх академічних спільнот. 37 університетів (1076 респондентів, серед яких викладачі/дослідники, студенти, управлінці) брали участь у опитуванні за напрямками: інтернаціоналізація вищої освіти, професійний розвиток науково-педагогічних працівників, якість вищої освіти, врядування у вищій освіті, фінансова автономія закладів вищої освіти. Важливим для нашого дослідження – результат питання щодо цінностей, що формують корпоративну культуру ЗВО. У всіх трьох груп респондентів (викладачів, студентів, адміністрації) як групи пріоритетна в комплексі корпоративної культури потрапила цінність «академічна доброчесність». Так, 55% студентів, 57% викладачів/дослідників та 62% з числа представників адміністрації відзначили академічну доброчесність як визначальну та необхідну складову корпоративної культури університету, що "може свідчити на користь всіх тих зусиль, які останнім часом докладалися на всіх рівнях вищої освіти України (від національного до інституційного та індивідуального) щодо формування культури академічної доброчесності та усвідомлення її впливу на якість вищої освіти [36, с. 194].

Вагомим чинником, що сприяє впровадженню ефективних політик та механізмів забезпечення академічної доброчесності є участь українських університетів, учасників освітнього процесу в міжнародних проектах. Результати Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні (англ. Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project, SAIUP) (2016–2020 pp.), «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (англ. Academic Integrity and Quality Initiative, Academic IQ) (202–2022 pp.), які впроваджено за підтримки Американської Ради з міжнародної освіти та Посольства США в Україні спрямовані на формування нової академічної культури, що базуватиметься на принципах чесності, реального навчання,

справедливості, довіри та взаємоповаги усіх учасників академічного процесу.

Не менш важливою, у справі формування культури академічної доброчесності, є ідея підготовки лідерів, агентів змін, які спроможні системно підходити до реформування ВО України, сприяють підвищенню її інституційної спроможності. Даною метою пов'язані проекти: міжнародний проект «Інноваційний університет і лідерство» [31], Програма розвитку лідерського потенціалу університетів України (2016–2019), Програма вдосконалення викладання у вищій освіті України, які реалізовано Британською Радою в Україні спільно з Інститутом вищої освіти НАПН України за підтримки МОН України.

Метою міжнародного проекту «Інноваційний університет і лідерство» (2015–2020 рр.), що реалізовано за підтримки Міністерства науки і вищої освіти Республіки Польща, МОН України та під почесним патронатом Фондації польських ректорів – Інституту суспільства знань, є підготовка академічних лідерів, що мають бажання та здатні впроваджувати інноваційні освітні та управлінські технології в практики української вищої школи, забезпечувати здійснення комплексних заходів з формування у здобувачів вищої освіти поваги до авторських прав, налагодження чесних партнерських відносин в освітньому процесі.

Ідея сприяння розвитку лідерства як критично важливого інструмента для просування інституційних і галузевих змін закладена і в Програму розвитку лідерського потенціалу університетів України (2016–2019), яку реалізовано Британською Радою в Україні спільно з Інститутом вищої освіти НАПН України за підтримки МОН України. Серед сорока українських університетів, які брали участь у «Програмі розвитку лідерського потенціалу університетів України» (2016–2019 рр.) [32] три університети обрали тему забезпечення академічної доброчесності («Імплементція стратегії академічної доброчесності університету», Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана; «Розвиток доброчесності в науці та навчанні», Чернігівський національний технологічний університету; «Формування культури академічної доброчесності в студентську середовищі», Вінницький національний технічний університет). Завдяки партнерським обмінам між університетами, члени команд вітчизняних університетів отримали можливість ознайомитись з досвідом Фондації лідерства у вищій освіті Великої Британії, проаналізувати найкращі

практики університетів Великої Британії щодо формування політик академічної доброчесності, забезпечення та покращення якості, зокрема розвитку культури якості, політик, структур, систем і процесів.

Забезпечення академічної доброчесності потребує постійного вдосконалення педагогічної майстерності, викладання, що передбачає ціннісну складову знань, об'єктивне оцінювання, неупередженого ставлення до здобувачів вищої освіти та побудови щирих відносин викладач-студент. Британська Рада в Україні у партнерстві з Інститутом вищої освіти НАПН України, Advance HE (Велика Британія) та за підтримки МОН України і Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти реалізує Програму вдосконалення викладання у вищій освіті України (2020–2022 рр.). Як визначено в структурі Програми, «основний акцент програми полягає в тому, щоб замотивувати учасників до використання нових підходів, оснований на студентоцентрованому навчанні ...» [37]. Як відзначив Д. Паркін, головний експерт з питань лідерства Advance HE, «необхідно активно заохочувати креативність, надавати необхідні інструменти для цього, винагороджувати успіхи та розвивати викладацький склад. Це дарує відчуття гордості та задоволення від досягнень» [38]. Підтримка британських фахівців Advance HE (К. Wright, С. Brennan, В. Moone, І. Hall) команд українських університетів у реалізації інституційних проєктів із вдосконалення викладання сприяє досягненню високих стандартів проведення наукових досліджень та педагогічних практик.

Отже, використання міжнародної практики, досвіду обговорення і затвердження політики академічної доброчесності, позитивних практик провідних університетів (зокрема, США та Великої Британії – світових освітніх лідерів) свідчить про тенденцію удосконалення процесу забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти України, завдяки співпраці з провідними університетами світу, участі в міжнародних проєктах.

4. Забезпечення академічної доброчесності на інституційному рівні

Система забезпечення академічної доброчесності на інституційному рівні – обов'язковий елемент внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Як зазначено в Методичних рекомендаціях для експертів НАЗЯВО щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми

відповідальність ЗВО полягає в тому, що «академічна доброчесність має бути в основі інституційної культури ЗВО, і це має бути відчутним. ЗВО має приділяти увагу доведенню цінності, політик та процедур академічної доброчесності до усіх учасників освітнього процесу» [39].

У рамках Рекомендацій запропоновано наступні блоки університетської системи забезпечення академічної доброчесності [40]:

- нормативна база, яка на системному рівні описує механізми впровадження принципів академічної доброчесності в науковий та освітній процеси, заходи з забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності, процедури запобігання та боротьби з порушеннями принципів академічної доброчесності;

- структурні підрозділи та уповноважені комісії, які забезпечують популяризацію принципів академічної доброчесності, їх впровадження в освітньо-наукову діяльність закладу вищої освіти, а також виконують наглядову та контролюючу функцію;

- інформаційна база, за допомогою якої здійснюється популяризація принципів академічної доброчесності та підвищення рівня обізнаності всіх учасників освітньо-наукової діяльності в університеті у питаннях академічної доброчесності;

- інструменти впровадження принципів академічної доброчесності в освітню і наукову діяльність університету, які несуть просвітницьку функцію та за допомогою яких стає можливим запобігти випадкам порушення принципів академічної доброчесності;

- інструменти контролю додержання академічної доброчесності в освітній і науковій діяльності закладу вищої освіти.

Для аналізу інституційних політик і процедур із забезпечення академічної доброчесності в навчанні, викладанні та дослідженнях нами обрано десять провідних українських університетів відповідно до національного рейтингу «Топ 200» (2019).

Проведений, за запропонованими блоками, аналіз сайтів провідних українських університетів (а саме: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Національний університет «Львівська політехніка», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Національний університет

біоресурсів і природокористування України, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут») дозволив зробити висновок щодо особливостей впровадження системи забезпечення академічної доброчесності у ЗВО України, як-то:

- на інституційному рівні переважає формальний підхід до розроблення та реалізації політики академічної доброчесності;
- доступ до інформації щодо політики ЗВО щодо академічної доброчесності є переважно ускладненим;
- відзначено недостатнє розуміння відповідальності та необхідності чітких процедур, що забезпечують відповідальність за порушення принципів академічної доброчесності;
- в Стратегіях розвитку ЗВО незакцентовано, що академічна доброчесність є пріоритетом та інструментом підвищення внутрішньої якості освіти.

Наші висновки частково підтвердили зауваження, що містить лист МОНу (від 23.10.2018 № 1/9-650) керівникам закладів вищої освіти Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. В документі відзначено, що прийняття ЗВО кодексів етики продемонструвало щонайменше три проблеми: а) формальний підхід до розроблення політики академічної доброчесності (тобто через «вказівку згори»); б) стислі терміни затвердження документів (2017–2018 рр.) є свідченням відсутності культури широкого обговорення Кодексів, Ризиків, Причин та Наслідків порушення академічної доброчесності; в) тексти затверджених кодексів дослівно запозичені із статті 42 закону «Про освіту» [3].

Натомість, для нашого подальшого дослідження варто засвідчити роль НАЗЯВО щодо посилення уваги ЗВО до ціннісного компонента (академічної доброчесності) освітнього процесу та етики комунікації в освітньо-науковому середовищі. Так, зокрема, «Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми» містять «Критерій 5 – контрольні заходи, оцінювання здобувачів вищої освіти та академічна доброчесність» [41]. В підкритерії сконцентровано/уточнено очікування щодо діяльності ЗВО: «5.4. У закладі вищої освіти визначено чіткі та зрозумілі політику, стандарти і процедури дотримання академічної доброчесності, яких послідовно дотримуються всі учасники освітнього процесу під час реалізації освітньої програми. Заклад

вищої освіти популяризує академічну доброчесність (насамперед через імплементацію цієї політики у внутрішню культуру якості) та використовує відповідні технологічні рішення як інструменти протидії порушенням академічної доброчесності» [41, с. 37]. Таким чином, процес акредитації освітніх програм сприяв інституалізації процесів формування академічної доброчесності. Формування системи забезпечення академічної доброчесності в провідних університетах України дозволив засвідчити тенденцію щодо посилення уваги до проблеми академічної доброчесності, подолання формального підходу та впровадження індивідуальних елементів політики її забезпечення.

Відзначимо позитивні практики таких університетів як Сумський державний університет, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Національного університету «Львівська політехніка», Національного технічного університету «Дніпровська політехніка». Так, в Сумському державному університеті [42] розподілено декларування політики та визначення механізмів забезпечення академічної доброчесності між документами: Кодекс академічної доброчесності визначає теоретичні основи стандартів здійснення освітньо-наукової діяльності, Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин визначає механізми імплементації стандартів здійснення освітньо-наукової діяльності. В Кодексі розширено список правопорушень (підробка підписів в офіційних документах, придбання та подання як власних результатів освітньо-наукової діяльності, академічний саботаж та ін.) та додатково класифіковані види академічного плагіату, як-то: клонування, копіювання, «знайти-замінити», ремікс, гібрид, мешап, використання неіснуючих джерел, агрегатор, ретвіт. Водночас, в Кодексі уточнено норми дотримання принципів академічної доброчесності для: здобувачів вищої освіти, співробітників університету та загальні.

В Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» розширено перелік норм дотримання академічної доброчесності та види її порушення. В Кодексі честі [43] запропоновано задля формування «здорового» освітнього середовища: вірити у власний інтелект та здібності, сумлінно та самостійно (крім випадків, які санкціоновано передбачають групову роботу) виконувати навчальні та дослідницькі завдання, поважати наукові та навчальні здобутки інших, у разі виникнення труднощів під час виконання навчальних чи дослідницьких завдань звертатися за

санкціонованою допомогою до колег, викладачів та наукових керівників, виконувати оригінальну роботу для кожної дисципліни, використовувати у науковій та навчальній діяльності тільки надійні та достовірні джерела інформації, нагадувати колегам про неприпустимість порушення академічної чесності та ін.). До переліку порушень академічної доброчесності включено: шахрайство, несанкціонована співпраця, пропонування чи отримання неправомірної винагороди, використання родинних або службових зв'язків, внесення до списку авторів статей, монографій, підручників тощо осіб, які не брали участі в отриманні наукових результатів.

В Положенні про академічну доброчесність Національного університету «Львівська політехніка»: а) прокоментовано взаємозв'язок між академічною доброчесністю та іміджем ЗВО: «гідно нести звання здобувача вищої освіти Університету, представляти свій навчальний заклад, захищати його честь і сприяти створенню його позитивного іміджу» [44]; б) зафіксована настанова до дієвого ставлення до цінностей та принципів академічної доброчесності, яка виражена як «бути носієм, її виразником, захисником» моральних норм, бути прикладом для наслідування. Відзначено, що дієвий захист норм освітньо-наукової діяльності (не тільки сповідувати ціннісні настанови, а й пропагувати їх) сприяє формуванню лідерських якостей та духовній цілісності. Таким чином, формується настанова особистісної відповідальності за дотримання академічних етичних стандартів та розподільчого лідерства, що сприяє активному залученню усіх учасників освітнього процесу до політики та процедур запровадження, збереження та розвитку фундаментальних принципів академічної доброчесності.

В ЗВО України відбувається процес удосконалення процедур виявлення, доведення/спростування фактів порушень академічної доброчесності та встановлення рівня відповідальності. Посилення уваги до питань академічної доброчесності в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» засвідчено через чіткість процедур встановлення і доведення фактів порушень академічної доброчесності та встановлення принципів розгляду справ, зокрема, принципів об'єктивності, неупередженості, прозорості, конфіденційності [45]. Процедура встановлення та доведення фактів порушення включає етапи: 1) етап повідомлення; 2) розгляду справи Комісією з академічної доброчесності; 3) оформлення попереднього рішення Комісією, його затвердження/спростування вченою радою інституту/факультету, до

складу якого входить кафедра; 4) набуття чинності рішення після ймовірного оскарження [45, с. 6–8]. Таким чином, ідея просування етичних академічних стандартів відбувається не тільки на рівні їх пропагування, а й затвердження дієвих процедур на їх порушення.

В загальних положеннях Кодексу академічної доброчесності Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» [46] підкреслено, що дотримання академічної доброчесності важливе не тільки в навчанні, викладанні та дослідженнях, а й в управлінні ЗВО: академічні цінності (відповідальність, чесність, обов'язок) «дозволяють робити наше академічне середовище справедливим та застосовувати «меритократичні підходи до управління людьми» [46, с. 2]. Таким чином, підкреслена ідея доброчесності в усіх видах університетської діяльності. Дане зауваження є важливим для нашого дослідження, оскільки українські дослідники вбачають поширеність академічної нечесності через недотримання демократичних процедур (розроблення та затвердження управлінських рішень) в системі управління ЗВО [47, с. 223]. Цілком погоджуємось з думкою В. Рябченка, що «рушійною силою, отже, дієвим механізмом розвитку особистісного потенціалу має слугувати розкріпачення ініціативи ... суб'єктів та пробудження у них відповідальності», оскільки «університетське врядування має бути зорієнтованим на підготовку фахівців, які були б здатні долати актуальні проблеми і виклики, що постають у суспільному та глобальному контекстах. Без адекватного розуміння й усвідомлення цих проблем і викликів годі сподіватись на результативне та ефективне університетське управління» [6, с. 151]. Співучасть, дотичність до процесів, які відбуваються в освітньо-науковому середовищі, формує відповідальне ставлення усіх –адміністрації, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти до кожної з сфер діяльності ЗВО. Розподілене лідерство є запорукою не тільки демократизації управління університетської діяльності, а й спонукає студентів до активної громадянської позиції. Ми можемо констатувати розвиток тенденції розширення та залучення до розроблення політики академічної доброчесності усіх учасників освітнього процесу.

Проблему академічної доброчесності не вирішити без вмотивованого та професійно компетентного науково-педагогічного працівника. Освітній (а не каральний) підхід до формування академічної доброчесності потребує підготовленого викладача, а «усі зусилля університетської спільноти повинні бути спрямовані на

запобігання, перешкоджання та зупинення проявів академічної недоброчесності шляхом навчання, керівництва і наставництва, а також завдяки створенню позитивного, сприятливого й доброчесного освітнього і наукового середовища» [40, с. 2]. Так, одним із критеріїв положення про акредитацію освітніх програм є «Критерій 6 – людські ресурси. 6.1. Академічна та/або професійна кваліфікація викладачів, задіяних до реалізації освітньої програми, забезпечує досягнення визначених відповідною програмою цілей та програмних результатів навчання [41, с. 39]. В рамках реалізації Програми вдосконалення викладання у вищій освіті України (2020–2022 рр.), яка ініційована Британською Радою в Україні у партнерстві з Інститутом вищої освіти НАПН України, Advance HE (Велика Британія) та за підтримки МОН України, НАЗЯВО проведено дослідження щодо стану і потреб у викладанні і навчанні у ВО України. Представлені узагальнені результати дослідження: «кращі практики викладання існують, але потребують поширення серед колег; необхідна національна платформа для поширення досвіду; необхідний перехід до студентоцентрованого викладання; інтерактивні методи викладання та використання технологій; використання професійних стандартів; інституційна інфраструктура для вдосконалення викладання» [48].

На Україно-британському форумі «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті» 2019 представники провідних вітчизняних університетів (Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського університету Бориса Грінченка, Українського католицького університету) презентували внутрішню систему забезпечення розвитку професійних компетентностей науково-педагогічних працівників [38]. Теоретично обґрунтована та практично доведена концепція щодо зв'язку між професійно-педагогічною компетентністю викладачів та підвищенням якості чесно здобутої студентами освітою доводить необхідність посилення уваги до підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників з одночасним поліпшенням інфраструктури для вдосконалення викладання.

Висновки

За результатами аналізу нормативних документів, досліджень вітчизняних науковців, результатів міжнародних проектів та сайтів провідних університетів України, на яких задекларована політика та механізми забезпечення академічної доброчесності, вивчення позитивних практик можна констатувати:

1. Особливостями впровадження політики академічної доброчесності у вищій освіті України є: законодавчо-нормативна регуляція даного питання на національному рівні; переважання на інституційному рівні формального підходу до розроблення та реалізації політики академічної доброчесності; ускладненість доступу та розпорошеність інформації про політику закладу вищої освіти щодо академічної доброчесності; недостатнє розуміння необхідності чітких процедур, що забезпечують розгляд і доведення/спростування фактів порушень академічної доброчесності та встановлення міри відповідальності; в Стратегіях розвитку не відзначено забезпечення академічної доброчесності як пріоритетного завдання, яке сприяє підвищенню внутрішньої якості освіти в університеті.

2. Основними результатами дослідження є визначення тенденцій розвитку механізмів забезпечення академічної доброчесності в вищій освіті України, серед яких: удосконалення нормативно-законодавчої бази, що регулює питання академічної доброчесності; посилення уваги у закладах вищої освіти до проблем академічної доброчесності, зокрема завдяки акредитації освітніх програм Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти; посилення уваги до розвитку компетентності академічної доброчесності у викладачів та студентів; розширення та залучення до розроблення політики академічної доброчесності усіх учасників освітнього процесу; удосконалення процесу забезпечення академічної доброчесності, завдяки співпраці вітчизняних закладів з провідними університетами світу, участі в міжнародних проєктах.

3. Аналіз досвід та практик ЗВО України дозволив засвідчити: важливою умовою ефективності системи забезпечення академічної доброчесності є залученість до розробки, обговорення політики всіх учасників освітнього процесу. Предметом подальших досліджень має стати вивчення ролі і значення студентського самоврядування, студентської профспілки, наукового товариства аспірантів, докторантів та молодих вчених в процесі популяризації принципів, цінностей академічної доброчесності, недопущення порушень та моніторингу ефективності системи забезпечення академічної доброчесності в ЗВО.

Література

1. Моніторинг впровадження рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку щодо доброчесності в системі

освіти України : Аналітичний звіт. Київ : Центр підтримки освітніх реформ, 2019. 95 с. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/OECD-integrity-in-education-monitoring.pdf> (дата звернення: 28. 10. 2021).

2. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку / Східноукраїнський Фонд соціальних досліджень. URL: http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf (дата звернення: 28. 10. 2021).

3. Закон України «Про освіту» : станом на 2 жовтня 2021 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 28. 10. 2021).

4. Bandura A., Ross D., Ross Sh. A. Transmission of aggressions through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1961. Vol 63. P. 575–582. URL: <https://www.all-about-psychology.com/support-files/transmission-of-aggression-through-imitation-of-aggressive-models.pdf> (дата звернення: 28. 10. 2021).

5. Bandura A., Ross D., Ross Sh. A. Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1963. Vol. 66. С. 3–11. URL: <http://library.nhsggc.org.uk/media/222814/Paper%201%206th%20November%20Bandura%20Film-1.pdf> (дата звернення: 28. 10. 2021).

6. Рябченко В. І. Аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу впливу соціального середовища на ефективність врядування в університетах України в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо механізмів реалізації ефективного врядування в університетах: аналітичні матеріали у двох частинах* / за заг. ред. С. Калашнікової. Київ : Прінтеко, 2020. С. 150–180.

7. Бойченко Н. М. Етичні цінності сучасної університетської освіти : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10; 09.00.07 / Ін-т вищої освіти НАПН України. Київ, 2016. 431 с.

8. Сопова Д. О. Академічна чесність як складова професійної підготовки майбутніх фахівців в університетах Європейського Союзу : дис. ...д-ра філософії : 011 / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2020. 228 с.

9. Словник української мови : в 11 томах. / за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. 779 с. Т. 5. 840 с.

10. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови. 2-е вид. К. : Довіра, 2006. 477 с. URL: <http://surl.li/anigi> (Дата звернення: 28.10.2021).

11. Словник української мови: в 11 томах. / за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. 779 с. Т.10, 658 с.

12. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qгу=%D2%E5%ED%E4%E5%ED%F6%B3%FF> (дата звернення: 28.10.2021).

13. Тенденція. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: <http://surl.li/ubfj> (дата звернення: 28.10.2021).

14. Философский энциклопедический словарь : веб-сайт. URL: <http://philosophy.niv.ru/doc/dictionary/philosophy/fc/slovar-210-1.htm#zag-2700> (дата звернення: 28.10.2021).

15. Daniel J. Advisory statement for effective international practice. Combating corruption and enhancing integrity: a contemporary challenge for the quality and credibility of higher education. *UNESCO and CHEA*. URL: <https://www.chea.org/combating-corruption-and-enhancing-integrity-contemporary-challenge-quality-and-credibility-higher> (дата звернення: 28.10.2021).

16. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region. 2004. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922> (дата звернення: 28.10.2021).

17. Закон України «Про вищу освіту» : чинне законодавство : (офіц. текст). К. : ПАЛИВОДА А. В., 2014. 100 с.

18. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» : станом на 26 листопада 2015 р. / *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 28.10.2021).

19. Етичний кодекс ученого України. *Вісник НАН України*. 2009. № 7 URL: <http://jnrae.kinr.kiev.ua/vnanu-2009-07-064.pdf> (дата звернення: 28.10.2021).

20. Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності / укладачі: Підкомісія 303 «Академічна доброчесність» Наук.-метод. комісії 15 з орг.-метод. забезпечення якості вищої освіти Науково-методичної ради МОН, 2016. 24 с.

21. Річний звіт 2019 р., 2020 р. / *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти* : веб-сайт. URL: <https://agronews.ua/node/24264> (дата звернення: 28.10.2021).

22. Ніколаєв Є. Як просувати цінності академічної доброчесності в українських університетах? / *Освітня політика* : Портал громадських експертів : веб-сайт. URL: <http://education-ua.org/ua/> (дата звернення: 28.10.2021).

23. Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» : лист МОН України до керівників закладів вищої освіти від 23 жовтня 2018 р. №. 1/9-650. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf> (дата звернення: 8.10.2021).

24. Проект Закону України «Про академічну доброчесність» / Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://bit.ly/3CrAEmh> (дата звернення: 28.10.2021).

25. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо посилення відповідальності за порушення академічної доброчесності : Закон України від 30 червня 2020 р. № 3759. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/J102559I?an=3> (дата звернення: 28.10.2021).

26. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон. 2016. 234 с.

27. Ковальчук О.С., Потапюк Л.М. Забезпечення академічної чесності у вищих навчальних закладах: міжнародний досвід. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2017. № 1 (13). С. 21–26.

28. Гапон Н., Худзіцка-Чупала А., Лупіна-Вегенер А. Ставлення студентів до виявів академічної нечесності. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки*. 2013. Вип. 16. С. 241–248.

29. Гапон Н. Ставлення до виявів академічної нечесності у студентів як соціально-психологічна проблема. *Humanitarium*. 2017. Vol. 39, Iss. 1. С. 56–62.

30. Проект сприяння академічній доброчесності в Україні. URL: <https://americancouncils.org.ua/programs/proekt-sprijannja-akademichnij-dobrochesnosti-v-ukraini-saiup/> (дата звернення: 28.10.2021).

31. Проект «Інноваційний університет та лідерство» / Громадська організація «Інноваційний університет». URL: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/projects_ua/finalized-projects_ua/projec tiul.html (дата звернення: 28.10.2021).

32. Проект «Програма розвитку лідерського потенціалу університетів України» / Британська Рада в Україні. URL: <https://ihed.org.ua/internationalization/proekt-progrmama-rozvytku-liderskogo-potentsialu-universytetiv-ukrayiny-2016-2019-roky/> (дата звернення: 28.10.2021).

33. Вища освіта в Україні: громадська думка студентів / *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучерова* : вебсайт. URL:

<https://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv> (дата звернення: 28.10.2021).

34. Артьомов П. М., Пак І. В. Академічна нечесність як елемент академічної культури українського студентства: результати емпіричних досліджень. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Вип. 37. С. 234–240.

35. Ткаченко В., Кожекіна Л. Проведений контент-аналіз оцінював зміст і структуру. *Освітня аналітика України*. 2017. № 1 (1). С. 55–69.

36. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / авторський колектив ; за заг. ред С. Калашнікової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77с.

37. Програму вдосконалення викладання у вищій освіті України (2020–2022 рр. / *Британська Рада в Україні*. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/programmes/education/teaching-excellence-programme> (дата звернення: 28.10.2021).

38. Звіт Форуму «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті», 17–18 березня / *Британська Рада в Україні*. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/teaching_excellence_forum_report.pdf (дата звернення: 28.10.2021).

39. Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми / *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: <https://naqa.gov.ua/#> (дата звернення: 28.10.2021).

40. Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності / *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: <https://naqa.gov.ua/#> (дата звернення: 28.10.2021).

41. Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Київ : ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»». 2020. 66 с.

42. Корпоративна культура і академічна доброчесність / Сумський державний університет. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/korynsni-posylannia/academic-integrity.html> (дата звернення: 28.10.2021).

43. Кодекс честі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» /

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». URL: https://kpi.ua/files/honorgcode_2021.pdf (дата звернення: 28.10.2021).

44. Положення про академічну доброчесність Національного університету «Львівська політехніка» / Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/polozhennia-pro-akademichnu-dobrochesnist-u-natsionalnomu-universyteti-lvivska-politekhnika> (дата звернення: 28.10.2021).

45. Кодекс етики академічних взаємовідносин та доброчесності Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» / Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». URL: http://library.kpi.kharkov.ua/files/documents/code_ethics.pdf (дата звернення: 28.10.2021).

46. Кодексу академічної доброчесності Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». URL: <http://surl.li/abuuc> (дата звернення: 28.10.2021).

47. Слободянюк О. М. Демократизація управління університетської діяльності як фактор підтримки політики академічної доброчесності. *Грааль науки*. 2021. №7. С. 223–232.

48. Ukraine Higher Education Teaching Excellence Programme Initial analysis / *Британська Рада в Україні*. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/ukraine_higher_education_teaching_excellence_needs_analysis_report.pdf (дата звернення: 28.10.2021).

49. Україно-британський форум «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті», 2019 / *Британська Рада в Україні*. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/programmes/education/teaching-excellence-programme/teaching-excellence-forum> (дата звернення: 28.10.2021).